

De ο αχιλλεύς καί ο πατροκλος a #patrochilles

Marta ESTEVE ORTEGA

Universitat de Barcelona

Il y a des hommes qui semblent nés pour être le verso, l'envers,
le revers. Ils sont Pollux, Patrocle, Nisus, Eudamidas,
Éphestion, Pechméja. Ils ne vivent qu'à la condition d'être
adossés à un autre; leur nom est une suite, et ne s'écrit que
précédé de la conjonction *et*; leur existence ne leur est pas
propre; elle est l'autre côté d'une destinée qui n'est pas la leur.

(Els miserables)

No podem parlar de la *Iliada* i no fer cap esment de la relació entre Aquil·les i Pàtrocle. En primer lloc, perquè aquesta relació és un dels elements centrals de l'epopeia i, com a tal, condiona tota l'acció de l'obra. En segon lloc, perquè el lligam entre aquests dos herois èpics ha estat llargament discutit ja entre els propis grecs d'època clàssica i aquest debat continua fins els nostres dies. Quina és la naturalesa de la relació entre aquests dos personatges? Escuder i guerrer? Amics? O amants?

Qualsevol persona que llegeixi la *Iliada* veurà que en ella no hi trobem cap referència explícita que ens demostrï que Aquil·les i Pàtrocle mantenen el que nosaltres entenem per una relació sexoafectiva. Ara bé, també crec que qualsevol persona que llegeixi la *Iliada* no s'hauria d'estranyar pas que, al llarg de vint-i-nou segles –des del segle VIII a.C, on se sol datar la composició de la *Iliada*, fins avui en dia–, hi hagi hagut qui defensi que Aquil·les i Pàtrocle són més que amics.

Però, abans de parlar de la *Iliada* pròpiament dita, hem de tenir en compte els precedents de la guerra de Troia, atès que aquests dos personatges es coneixien d'abans. En efecte, quan Pàtrocle era un nen, va matar sense voler un amic seu en una discussió causada pel joc dels ossets. El seu pare, Meneci, li imposà l'exili com a càstig i l'envià a Ftia, a la cort del rei Peleu, el pare d'Aquil·les. Allí, ambdós van créixer junts i van ser educats pel centaure Quiró. Per tant, sabem que van passar plegats els anys de la seva infància i adolescència.

Pel que fa a la *Iliada*, tots sabem de què tracta. El cabdill dels aqueus, Agamèmnon, es veu obligat a tornar el seu botí de guerra, Criseida, per tal d'aturar la

pesta que massacra el campament dels aqueus. Com a compensació, Agamèmnon reclama el botí de guerra d'Aquil·les, la seva esclava Briseida. Això desencadena la còlera d'aquest, que se sent absolutament deshonrat i, conseqüentment, decideix deixar de lluitar i retirar les seves tropes, coneguts com els mirmídons. A partir d'aquí, els aqueus comencen a perdre la guerra i a sofrir baixes importants. Quan els troians arriben a les naus aquees i estan a punt de calar-hi foc, Pàtrocle parla amb Aquil·les i el convenç perquè li doni a ell les seves armes i li entregui els mirmídons. Així, Pàtrocle aconseguix repel·lir l'enemic però finalment Hèctor el mata. Aquil·les, en assabentar-se de la mort de Pàtrocle, torna la batalla amb un sol objectiu: venjar-lo. I ho aconseguix. L'obra acaba amb els funerals d'Hèctor, després que Príam hagi aconseguït que Aquil·les li entregui el cadàver del seu fill. Aquest seria, *grosso modo*, l'argument de la *Iliada*.

A continuació, proposo alguns fragments de la *Iliada* que ens ajuden a entendre millor la peculiar relació entre aquests dos personatges a l'obra.

1) L'exemple de la còlera de Melèagre (*Il.* IX, 524-605). El cant IX es coneix com el cant de l'ambaixada a Aquil·les, en el qual Odisseu, Àiax i Fènix, el preceptor d'Aquil·les, fan d'intermediaris d'Agamèmnon i ofereixen riqueses i el retorn de Briseida a Aquil·les, a canvi que aquest torni al combat. Aquil·les refusa el pacte i, llavors, Fènix li explica la història de Melèagre com un intent més de persuadir-lo. Durant un enfrontament entre curetes i calidonis, Melèagre matà els seus tiets, que estaven al bàndol enemic. Com a conseqüència d'això, la seva mare Altea el va maleir i Melèagre, enutjat, decidí retirar-se del combat. A partir d'aquell moment, els curetes començaren a guanyar i a assetjar la ciutat de Calidó. Melèagre, malgrat les súpliques de la gent de la ciutat i de la seva família i les promeses de riqueses, es negà a lluitar. Només quan els curetes estaven a punt de calar foc a la ciutat, la seva esposa, Cleòpatra, aconseguix convèncer-lo.

El paral·lelisme entre Aquil·les i Melèagre és més que evident. Ambdós decideixen tornar a la lluita només quan Pàtrocle i Cleòpatra els ho demanen respectivament i quan el perill és més que imminent. També val la pena destacar que 'Pàtrocle' i 'Cleòpatra' signifiquen pràcticament el mateix, ja que estan formats pels mots grecs πατήρ (*patér*, pare) i κλέος (*kléos*, glòria) però a la inversa.

Per tant, per una banda tenim Melèagre, a qui només Cleòpatra va poder convèncer-lo. Per l'altra, tenim Aquil·les. Però per què el fill de Peleu ignora les peticions que li fa l'ambaixada i, en canvi, fa cas a Pàtrocle?

Per a ell, el seu honor està per sobre d'aquesta guerra, en qui ell no creu («Jo, per la meua part, no he vingut pas a causa dels llancers troians a fer la guerra aquí,

perquè per a mi no són culpables de res. [...] Fou a tu [Agamèmnon], gran desvergonyit, a qui vam seguir», i la seva vida està per sobre de les riqueses («Per a mi no hi ha res que valgui tant com la vida, ni les riqueses»). No obstant, quan Pàtrocle, en el cant XVI, arriba plorant i li explica la situació en què es troben els aqueus i li suplica que deixi ajudar-los, Aquil·les cedeix. Per què? No sabem què passa pel cap d'Aquil·les, però és evident que ningú més podria haver-lo persuadit, igual que només Cleòpatra va poder convèncer Melèagre. Pàtrocle és l'única persona capaç de fer canviar de parer a un Aquil·les que fins ara s'havia mostrat intransigent, fins i tot davant la promesa de tresors i del retorn de Briseida. El fet que Pàtrocle tingui aquesta capacitat ja és una prova prou sòlida per exemplificar que la relació entre ambdós no és un vincle qualsevol.

2) Durant aquesta conversa del cant XVI, després de cedir a les peticions de Pàtrocle, Aquil·les li diu això: «Tant de bo no s'escapi de la mort cap dels troians, de tants con n'hi ha, ni cap dels argius, sinó que ens puguem escapolar del desastre només nosaltres dos, perquè tots sols deslliguem els vels sagrats de Troia». Aquest desig tan poderós que expressa Aquil·les, que tothom mori llevat d'ells dos, de nou ens demostra fins a quin punt Pàtrocle és important per a ell.

3) Un altre moment clau on podem veure què representa Pàtrocle per a Aquil·les és quan aquest s'assabenta de la seva mort.

Així va parlar, i un negre núvol d'aflicció va cobrir Aquil·les, que va agafar pols recremada i la va escampar damunt el seu cap. Va enlletgir el seu rostre afavorit, i la cendra negrosa li embrutava la túnica de nèctar. Ell mateix, tan alt com era, es va ajaçar la pols en un bon espai i amb les mans s'esbullava els cabells i se'ls arrencava. [...] Des de l'altra banda, Antíloc sanglotava tot vessant llàgrimes, i agafava les mans d'Aquil·les. El seu cor noble gemegava, perquè tenia por que no es tallés el coll amb el ferro. Aquil·les va llançar un plany (*Il. XVIII, 22-35*).

Just després d'aquesta escena, arriba Tetis, la seva mare, per consolar-lo i li recorda la glòria que li ha procurat Zeus, afavorint els troians com a càstig pels aqueus per haver deshonrat Aquil·les. I aquest li respon això:

Mare meva, és cert que l'Olímpic ha acomplert per a mi totes aquestes coses; però, quin goig hi tinc, després que ha mort el meu benvolgut company, Pàtrocle, que jo estimava per damunt de tots els companys, tant com el meu cap? L'he perdut. Héctor l'ha matat. [...] El meu cor m'incita a no continuar vivint ni a ser entre els homes, si abans Héctor no perd la vida abatut per la meva llança i així pagui per haver fet presa seva el Meneciada Patrocle (*Il. XVIII, 79-93*).

Les paraules d'Aquil·les ens deixen ben clar en quina consideració té Pàtrocle: l'estima «tant com el meu cap» i ara l'únic que importa és venjar-lo. De la mateixa manera que només Pàtrocle l'havia pogut convèncer perquè ajudés als aqueus, de nou Pàtrocle és l'únic capaç de fer que Aquil·les torni al combat. Amb la mort del seu company, ja no importa l'ofensa i deshonra d'Agamèmnon. Així, doncs, Aquil·les abandona la còlera cap al cabdill grec i esmerça tots els esforços en matar Hèctor, tot i saber que, un cop el mati, ell haurà de morir poc després, car la seva mare li diu que aquest és el seu destí. I no només renuncia al seu orgull per Pàtrocle, sinó que també ens diu que, sense ell, no té cap sentit la glòria que Zeus li ha atorgat. En altres paraules, Pàtrocle està per sobre de l'honor i de la glòria, els dos valors més preuats per a qualsevol guerrer homèric.

Tenint en compte tot això, no em sembla agosarat afirmar que Pàtrocle és la persona més important per a Aquil·les, fins i tot més important que el seu pare Peleu o que Neoptòlem, el seu fill. Així ho afirma el famós heroi aqueu:

Ara tu jesus estès tot malmès, i el meu cor s'està de beure i de menjar, encara que a dins hi hagi de tot, per enyorança de tu. És que no podria sofrir una altra desgràcia pitjor, ni si m'assabentés que ha mort el meu pare [...] o si em comunicuessin la mort d'aquell fill meu que se'm fa gran a Esciros, si és cert que encara viu el divinal Neoptòlem (*Il.* XIX, 319-327).

4) L'últim fragment que proposo forma part del cant XXIII, conegut com el cant dels jocs fúnebres de Pàtrocle. Al principi d'aquest cant, Pàtrocle se li apareix en un somni a Aquil·les i li diu això:

Enterra'm com més aviat millor, perquè pugui passar les portes de l'Hades. [...] Dóna'm la mà, t'ho demano plorant, que ja no tornaré de l'Hades, després que m'hàgiu fet partícip del foc. En vida ja no farem projectes asseguts lluny dels nostres benvolguts companys. Se m'ha engolit la parca abominable que em va tocar quan vaig néixer. També tu mateix tens el destí, Aquil·les, semblant als déus, de morir al peu de la muralla dels troians opulents. Una altra cosa et diré i et demanaré, si em fas cas. No posis els meus ossos lluny dels teus, Aquil·les, sinó junts, tal com ens vam criar al nostre casalici. [...] Així, doncs, que també una única urna guardi els nostres ossos, l'urna de dues anses que et va donar la teva venerable mare (*Il.* XXIII, 71-92).

Aquil·les li respon que així ho farà i l'intenta abraçar, però l'ànima de Pàtrocle s'esvaeix com el fum. Tanmateix, sabem que la voluntat de Pàtrocle es va realitzar, gràcies a aquests mots que pronuncia Agamèmnon a l'*Odissea*: «Allí hi reposen els teus ossos blancs, il·lustre Aquil·les, barrejats amb els del Menecíada Patrocle».

Aquil·les i Pàtrocle són la cara d'una mateixa moneda. Són indestriables, no es poden separar, és com si fossin la mateixa persona. Al cap i a la fi, Pàtrocle es converteix en Aquil·les durant uns moments, quan es vesteix amb les seves armes per fer creure als troians que Aquil·les ha tornat al combat. I han estat junts des del moment en què Pàtrocle arribà a Ftia fins la seva mort; fins i tot després de la mort les seves restes estaran juntes en una mateixa urna per tota l'eternitat. Tenint en compte això i els passatges analitzats, no és estrany que la seva relació sempre hagi causat fascinació i debat.

Com ja hem vist, a la *Iliada* no es diu explícitament que hi hagi una relació sentimental entre ells dos, però ja en època clàssica hi havia qui creia que sí. L'exemple més famós el trobem en *El banquet* de Plató, quan Fedre posa Aquil·les i Pàtrocle com a mostra que l'Eros (la personificació de l'amor eròtic) és l'única cosa per la qual els amants estan disposats a morir.

Aquiles, el hijo de Tetis, a quien honraron y lo enviaron a las Islas de los Bienaventurados, porque, a pesar de saber por su madre que moriría si mataba a Héctor y que, si no lo hacía, volvería a su casa y moriría viejo, tuvo la osadía de preferir, al socorrer y vengar a su amante Patroclo, no sólo morir por su causa, sino también morir una vez muerto ya este. De aquí también que los dioses, profundamente admirados, lo honraran sobremanera, porque en tanta estima tuvo a su amante. Y Esquilo desbarra cuando afirma que Aquiles estaba enamorado de Patroclo, ya que Aquiles era más hermoso, no sólo que Patroclo, sino también que todos los héroes juntos, siendo todavía imberbe, y por consiguiente, mucho más joven, como dice Homero (Pl. *Sym.* 179e-180a).

Com veiem, Plató, en boca de Fedre, parla d'Aquil·les i Pàtrocle com a parella, tot i que contradiu Èsquil i la seva tragèdia *Els mirmídon*s, que no conservem, però en la qual sabem que Aquil·les i Pàtrocle apareixen com a amants. Aparentment, Èsquil considerava que Aquil·les era més gran que Pàtrocle i, per tant, que el primer era l'ἔραστής (*erastés*, amant) i el darrer, l'ἐρώμενος (*erómenos*, estimat). Plató no hi està d'acord, car Homer diu que Pàtrocle era el més "gran" d'ambdós («Quant al llinatge, Aquil·les és superior, però tu ets més gran»).

El tema de l'homosexualitat a Grècia és molt complex, i depèn molt del context geogràfic i temporal. En primer lloc, el simple fet d'emprar el concepte d'homosexualitat per parlar dels grecs antics és un anacronisme, ja que aquest concepte es va encunyar al segle XIX. Per això, molts prefereixen parlar de relacions homoeròtiques.

És essencial entendre que aquestes relacions entre homes no representaven cap mena de lluita per la llibertat sexual, sinó que més aviat estaven relacionades amb la

cultura masclista de l'època. D'aquesta manera, l'homosexualitat masculina estava àmpliament acceptada mentre que la femenina és considerava intolerable. Plató, en *El banquet*, considera l'amor entre homes i dones com un acte purament físic i secundari mentre que l'amor entre homes es tracta d'un amor elevat i espiritual. No és difícil d'entendre si tenim en compte que el masclisme de l'època recloïa les dones a casa – destinades a parir i a cuidar els fills– mentre els homes celebraven simposis, on gaudien de la companyia mútua i del coneixement.

No obstant, tampoc s'hi valia tot entre homes. En general, les relacions homoeròtiques es produïen en dos contextos diferents. En primer lloc, es tractava d'una pràctica usual entre l'aristocràcia grega, especialment en l'Atenes clàssiques, la παιδεραστία (*pederastia*), és a dir, la relació entre un adult, l'ἐραστής, i un adolescent, l'ἐρώμενος. Es tractava d'un sistema educatiu i d'una tradició moral considerada un element essencial per a la formació dels joves, tant en l'àmbit militar com l'intel·lectual. En segon lloc, un ciutadà grec podia tenir relacions amb un home sempre que fos d'una classe social inferior (és a dir, un esclau o un bàrbar) i aquest darrer fos la part passiva en l'acte sexual, ja que adoptar el rol passiu es considerava un acte denigrant, sense honor ni virilitat.

Aquesta oscil·lació entre l'amistat i l'amor perdura fins avui en dia. És evident que si ens preguntem quina mena de relació tenien Aquil·les i Pàtrocle no hi haurà una resposta correcta o única. Ara bé, és innegable que els uneix quelcom molt especial i fort. Per veure-ho, no cal anar gaire lluny, només llegir els clàssics. No obstant, val a dir que fins i tot les traduccions poden ser enganyoses i homòfobes. Veiem, doncs, un exemple extret de *La biblioteca* d'Apol·lodor, un recull de mites. Apol·lodor ens diu, sobre Pàtrocle, que «Ἀχιλλέως ἐρώμενος γίνεταί», “va esdevenir l'estimat d'Aquil·les” (Apollod. 3.13.8). Si hom llegeix la traducció de la Loeb Classical Library trobarà el mot ἐρώμενος traduït com a *minion*, que, evidentment, no és el que diu el text grec.

Un altre exemple modern on s'ha representat la relació Aquil·les-Pàtrocle sense seguir les fonts clàssiques és la ja cèlebre pel·lícula *Troia* (2004), on Aquil·les (Brad Pitt, que aleshores tenia 43 anys) i Pàtrocle (Garrett Hedlund, que llavors tenia 22 anys) són cosins. Com a contrast, però, tenim la recent sèrie emesa per la BBC –que es pot trobar a la plataforma de *streaming* Netflix– *Troia: la caiguda d'una ciutat* (2018), en la qual la relació entre els dos personatges és molt més fidel a allò que ens diuen els clàssics d'ells. Seguint aquesta línia, trobem també la novel·la juvenil *The song of Achilles* (2011), on Madeline Miller explica la història d'amor entre Aquil·les i Pàtrocle des del moment en què es coneixen fins la mort d'Aquil·les. Només cal fer una volta

per Internet –Tumblr, Pinterest, Instagram– amb el *hashtag* #patrochilles –nom amb el qual els fans de la novel·la han batejat la relació– per veure que aquests personatges continuen generant interès avui dia, després de vint-i-nou segles.

BIBLIOGRAFIA

ALBERICH, Joan (1999): *Homer. La Ilíada*. Barcelona, Edicions de la Magrana.

ALBERICH, Joan (2012): *Homer. Odissea*. Barcelona, Edicions de la Magrana.

GARCÍA, Carlos; MARTÍNEZ, Marcos & LLEDÓ & Eduard (1988): *Platón. Diálogos III. Fedón, Banquete, Fedro*. Madrid, Gredos.

FRAZER, James (1921): *Apollodorus. The Library*. Londres, Loeb Classical Library.